

MŰVELŐDÉS

„NÉKEM AZ EMBERISÉG S PEST S BUDA TÁJA HAZÁM”

Herman Ottó

Két magyar generáció számára is közvetlen példaként szolgált Herman Ottó élete és munkássága — nem beszélve korban vele egyidős pályatársaira gyakorolt hatásáról —; az első az 1870—80-as évek fordulóján, a második az 1920-as évek elején kezdte önálló életét. Haláláig megjelent különböző cikkeinek, tanulmányainak, változatos témájú köteteinek tétele száma ezer felett jár, több tudományágban való jártassága napjainkban is vonzerőt jelent, s mai olvasóinak érdeklődését, akik személyéről természetesen már áttételes emlékképpel sem rendelkeznek, legjobb műveivel, illetve a kapcsolódó irodalom segítségével folyamatosan ébren tudja tartani. Különleges népszerűségű monográfiája, *A madarak hasznáról és káráról*, amely Chernel István átfogó tudományos munkáját inspirálta, legalább háromszor megjelent már hasonló kiadásban. Nemzetközi hírnevét erősítette, hogy a Szeleta-barlangban talált őskori leletekből Párizsban kiállítást állíthatt össze. Életrajzát többen is megírták, szakcikk foglalkoztak különböző tevékenységeivel. Az 1899 óta fennálló miskolci múzeum 1953-ban felvette a nevét, alkotásaiból különféle válogatásokat adtak ki, 1983-ban kéziratban maradt, a magyar irodalmat és az ornitológiát összekapcsoló írásai is kiadóra találtak, *Arany, Tompa, Petőfi és a népköltés madárvilága* címmel, legutóbb pedig még parlamenti beszédeiből is megjelent egy csokorra való. Születésének 150. évfordulóján konferenciát tartottak Miskolcon, s 2005. november 8-án és 9-én *Herman Ottó öröksége* címmel emlékeztek meg róla.

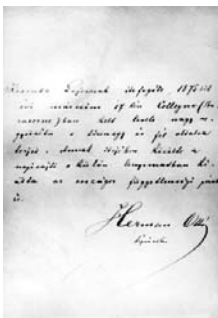
A Szeleta-barlang kincsei a párizsi világkiállításon

Ennek az élő hatásnak néhány eleme egészen nyilvánvaló: a természettudományos ismeretek 19. századi, robbanásszerű gyarapodása, ami maga után vonta főként a fizika, kémia, biológia, illetve a velük kapcsolatos alkalmazott tudományok szerepének hirtelen növekedését; a magyarság számára korábban elérhetetlen vidékek, országok lakóival kiépíthető kapcsolatok bővülése, s ezzel párhuzamosan más szokások, erkölcsök, életfelfogások megismerése. Speciális körülményt jelentett idehaza az etnográfia (őstörténet) iránti érdeklődés fellendülése, a betelepített/bevándorolt németiség egy részének a magyarság felé irányuló asszimilációja, s a nemzeti érzés 1848—49 utáni fennmaradása, folyamatos jelenléte, a meg nem alkuvó, eszmények által irányított, (ön)kritikus nemzeti politizálás nem nagyszámú, ám tartós támogatottsága.

A ma embere a fentiek mellett azonban valószínűleg inkább arra a természet felé forduló érdeklődésre a legfogékonyabb, amely világosan mutatja, egyetlen tudós sem feledkezhet meg arról, hogy kutatásának tárgya nem egymás mellett létező, szétszóródott részek halmaza, hanem egymásra kölcsönös hatást gyakoroló szerves egész. Persze Herman Ottó természetszemléletének vannak ma már túlhaladott elemei is, hiszen a körülmények részben megváltoztak, a szaktudományok módszerei átalakultak, elmélyültebbek és speciálisabbak lettek; eredményei, következtetései az ismeretek mai mérlegén ítéletnek meg, ugyanakkor világosabban látszanak életművében azok a pontok, amelyek a hazai művelődés ügyét jelentősen előre vitték.

A tudomány szempontjából nem szabványos karriert befutó Herman Ottó polihisztor volt, s ma ez a fogalom kissé avított ízzel bír, de csak azért, mert tartalmát általában nem jól értik. E szó ugyanis nem azt jelenti, hogy minden tudományszaknak egyformán mestere valaki, hanem éppen azt, hogy olyan alapismeretekkel és érdeklődéssel rendelkezik, amely több, nem készséget kívánó téren is kamatoztatható; nem azt jelenti, hogy valaki egyformán ért a matematikához, a színjátszáshoz és a szépirodalomhoz, hanem azt, hogy rokon tudományokban akkor is képes elmerülni, ha eredendő képzettsége más szakkal kapcsolatos. Mindez találkozik avval a ma általános vagy általánosan kívánt követelménnyel, hogy bárki élete során, az újonnan felmerülő igényeknek, érdeklődése változásának vagy a külső kényszereknek engedve az elkezdett pálya módosítására is képessé váljon, alkalmazkodásával tudja saját egzisztenciáját megőrizni, vagy azt még jobban kiteljesíteni.

Herman Ottó figyelmének középpontjában a madarak osztálya állt, ebben Petényi Salamon János munkásságát folytatta, ahogy mások pedig az övét. 1888-ban Lendl Adolf kíséretében — aki később a budapesti Állatkertet is vezette —, a Magyar Természettudományi Társulat támogatásával és a Budapesti Hírlap segítségével Norvégia északi partvidékére utazott, a madárvonulás, illetve a legnagyobb egyedszámot magában foglaló költőhely tanulmányozására. Utazására nyáron került sor, Norvégiából több tudósítást küldött a napilapnak, s Budapestre visszaérkezve a Természettudományi Közlöny oldalain jelentésben számolt be eredményeiről, 1893-ban pedig tudományos útleírásban örökítette meg élményeit és tapasztalatait. Ebben az összefoglalásban erősen épített nap nap után vezetett feljegyzéseire, megfigyeléseire és emlékezetére, s tárgyi gyűjtésére: az elejtett élőlényekre, a különféle néprajzi fontossággal bíró eszközökre. Ezek segítségével írta meg könyvét, amellyel egyben azt is igazolta, hogy a kapott pénzt megfelelően — arra a célra, amire szánták — költötte el. Úgy tűnik a nyomtatásban megjelent szövegből, hogy az első benyomások hatására keletkezett, többnyire vallomásos részeket mellőzte, csupán a tényekre, adatokra, földrajzi és éghajlati körülményekre támaszkodott, s ezekre reflektálva adta közre érdekes és élvezetes művét. Ugyanígy viszonyult számvetése közben mások útleírásaihoz is Európa e vidékéről; forrásként használva, de kritikailag közelítve azokhoz. Stílusa folyékony, (nyelvi és tartalmi) képekben gazdag, leírásai néhol Jókai Mór és Jules Verne tájbrázolásaihoz vetekednek; irodalmi érdeklődésének és ismereteinek számtalan nyoma van útleírásában is. Használt természetesen olyan szavakat is, amelyek már kikoptak a tudományos nyelvből és a köznapi beszédből; szárazföld helyett *földségről* beszélt, a halászsok számára a *halászság*, a nappalt pedig a *napszaka* szóval azonosította. (Érdekesség, hogy a hasonló képzésű éjszaka szót megtartotta a nyelv.) Geológiai kifejezéseinek értelme legtöbbször töprengésre késztet, más és más helyzetben alkalmazott *alattság* — például a befogott rénszarvasokat hasuk alatt összefogó szíj jelölésére — és *felettség* szavára ma már pontosabb kifejezések állnak rendelkezésre. Törekszik az egyes fajok latin nevének magyar megfelelőire, Gvadányi választása nyomán a rénszarvast *tarándszarvas* névvel jelöli. Szépírói stílusának egyik erénye a néha-néha felcsillanó, ám akkor igen megkapó irónia. Dánia el-

Herman Ottó kézírása

hagyása után, ahogy északibb vizekre értek, ahol a tenger rakoncátlanabbá vált, a szárazföldi gyomor erős igénybevételnek volt kitéve. Útársainak egy része azonnal kabinjuk mélyére rejtkezett, ám „Nekem nem ártott meg azelőtt vagy harminc esztendővel az Adria tánc, társam állta a mait, s így a fedélzeten maradtunk; de a tánc oly vígan folyt, hogy az a szép és jóízű makréla [amit ennek előtte ebédelték] nem állhatta tovább, s visszaszökött természetes elemébe.”

*

1888-ban már létezett Európában az egységes német és olasz állam, s evvel az állandó, nagy háború alatt álló területek megszűntek, a hosszabb időre biztosnak látszó béke hatására pedig átalakultak a tehetősebb nyugati országok polgári szórakozásai. Herman Ottó regisztrálta is, hogy a régebbi sportemberek mellett megjelentek az immár csak kedvtelésből utazók nagy tömegei. Az ő érdeklődésükre és vásárlóerejükre építve jöttek létre távoli vidékeken is a turistacsalogató üzletek, s a néprajz tudománya és kutatója közé belépett a kereskedelem, ami mennyiségi növekedést és minőségi színvonalasítást eredményezett.

A legtöbb, nem szórakozás, kirándulás, hanem felfedezői vágy, megismerői ösztön által sugallt utazás érdekes jelensége, hogy a távoli tájak látogatója kettős törésben látja mindazt, amivel először szembe-sül. Bár észreveszi az újdonságokat, valójában mégis csak azt látja meg igazán, amire szüksége van; vagy azért, mert otthoni körülményeiből valami nagyon hiányzik, vagy azért, mert nagyon is túlságos. Ez a szemlélet nemzet- és önértelmezés is egyben, amely összevetés és hasonlítás után gyakorol hatást a résztvevő személyiségére, rajta keresztül az anyanemzet fogékony tagjaira, s néha még a találkozás távoli résztvevőire is.

Herman Ottó az 1890-es években

Milyen személyiség mutatkozik meg e könyv lapjain? Talán mondani sem kell, annyira magától értetődő, hogy Herman Ottó *mindenhol* madarakat látott és keresett. Ez érdekelte elsősorban, ezek felkutatása volt elsődleges célja, s más szempontokból bármily tartalmas napokat, időtöltést tudhatott maga után, ha nem találkozott velük, csalódottan jegyezte fel a nap végén: „Az egész úton semmi madár!” Szellemi és tudósi alapállásának középpontjában a magabiztos szolgálat és a megfigyelés

állt: a tengert, a partvidéket, a növényeket, az állatokat, az embereket, az időjárást; mindent egyformán demokratikus tudásvágygal.

Figyelemreméltó ugyanakkor, ahogyan a látott társadalmi különbségekre reagált, többször is említést tett egy-egy múzeum megtekintése után arról, hogy a kiállított tárgyakat, az épületet a környező település polgársága hozta létre, építette fel a saját erejéből. Nem titkolt irigységgel jegyezte fel, hogy azok a norvég katonák, akikkel találkozott, nélkülözték a kontinentális hadseregek tagjainak marciális arckifejezését, sőt inkább nyárspolgári külsőt mutattak, s naplója más helyén is elítélően szólt egyes európai államok fegyverkezéséről. Mivel utazása idején már magas hőfokon lobogott a francia revansvágy a németekkel szemben, úgyszintén az európai gyarmatok addigi birtoklása is kezdett kérdésessé válni, nem véletlen a rokonszenve, hiszen a norvég királyság, érdektelenként, mindkettőből kimaradt.

Önmaga erejéből tudást és hivatást találó *self-made-manként*, aki emellett olyan családi háttérrel rendelkezett, amelyben mindenki valamilyen hasznos tevékenységre törekedett, többször is rámutatott a hazai és az északi munkafelfogás különbségére. „Szívós norvég ember kis királysága” — állapította meg egy tengerparti, az óceántól és az időjárástól részben elhódított terület lakóháza és környéke láttán, s e jellemzésben mind a kitartó és lankadatlan törekedést, mind a megszerzett birtok elzárkózó védelmét meg tudta örökíteni. Kiemelte a norvég polgár munkához való viszonyának alapját, ami a főhivatalnokokat is — noha némelyikük dúsgazdag volt — rendszeres napi tevékenységre sarkallta, mivel a dologtalanság székely. „Messze van ám ez tőlünk!” — jegyezte meg a szerző. Persze lehet arra gondolni, hogy mindez a Max Weber által protestáns etikának nevezett, nem felekezeti életfelfogással volt összefüggésben, ámde ebből azonnal adódik a kérdés: vajon a szülőföldön a reformáció hatása miatt csak olyan rossz hatásfokkal érvényesült, amit a munkához való viszonyban azóta is számtalan forrás megerősít? Miért, hogy az észak embere számára a munka mindig önkitaljesítés is, míg erre felé ugyanaz csak lélektelen robot — tisztelet a kivételnek? Herman Ottó észrevette a társadalmi érintkezés terén mutatkozó különbséget is, amit a szállodákban, az asztalközösségek körében tapasztalt — szemben a hazai, minden vendég külön asztalhoz ül felfogással —, ahol udvarias vendégek szolgálatkész felszolgálók társaságában, családi szellemben, leereszkedés és borra való tudat nélkül töltötték idejüket. Bizonyára az első magyarok között volt, aki az úgynevezett svédasztalos vendéglátással találkozott. De nem volt elfogult a ven-

déglátók javára, hiszen megörökítette a sarkvidéki fényviszonyok személyiségre gyakorolt hatását, s az alkohol, a norvég lélek és a lelketlen kereskedők szimbiózisát egyaránt.

Bár csak egy-két elejtett mondata idézhető, kitapinthatók nemzeti érzései, egy-egy német útitársáról formált negatív véleménye, vagy a vendéglátó norvégek nemzeti tulajdonságainak elismerése nyomán. Amikor németnek néztek, önérzetesen kérte magának a magyar minősítést, noha kritikus szemmel figyelte saját nemzetét is. Az első norvég hajóra szállva önkéntelen összehasonlítással állapította meg egy magyar, édesvízi kirándulás és az északi hajózás közötti különbséget: „Amíg a mi édesvízi nagyjaink a parancshídról szuverén nagyralátással tekintenek le az utasra, a hajó ellenőre pedig rendőri gyanakvással nézi az úti jegyet, vajon nem hamis-e, az utazót, vajon nem csaló-e? addig itt a tengerjáró skandináv kapitány csak akkor lép a hídra, amikor szükséges, különben folytonosan sűrög-forog az utazók szolgálatában.” A hivatali hatalom és a szolgáltató szemlélet különbsége, lám, már százhusz-százötven év előtti fénytörésben! Az igazi eltérést azonban ennél sokkal fontosabbnak gondolta, nem véletlenül erősítette meg Herman Ottó azt az útközben hallott véleményt, amely a norvég fejlődés egyik okának az 1840-ben eltörölt nemesi kiváltságokat, s a helyükbe emelt munkát látta. Tárgyilagosságát azonban saját nemzetével szemben is megőrizte. Bár nem titkolta a Svájcban eladott hamis magyar fukszinós bor létét, sokkal büszkébb volt arra, ha baráti beszélgetés közben Hunfalvy Pálra vagy a Finn-Ugor Társaságra terelődött a szó.

*

Maga az út Ausztrián, Németországon és Dánián keresztül, a tengeri átkelés után kezdődött igazán, Norvégia óceáni partvidéke mellett, fel északra. Herman Ottót elsősorban biológiai, etnográfiai és antropológiai érdeklődése vezette, miközben nyitott szemmel figyelt mindenre, amivel találkozott. Ornitológiai szenvedélye mellett néprajzi érdeklődése volt különösen erős. Ez elsősorban a lappokra mint rokon finn-ugor népre irányult, már Budapestről tervezte a velük való találkozást, s tisztelegni akart elődei, Hell Miksa és Sajnovics János emléke előtt is; utóbbi éppen a lapp és a magyar nyelv rokonságával foglalkozott. Herman Ottó már hajóútja közben találkozott lapokkal, akik egyébként vándorló, állattenyésztő életmódjuknak köszönhetően sajátságos, az államalkotó népénél rosszabb helyzetben voltak a norvég társadal-

mon belül. Ámde itt állami és magánkezdeményezések igyekeztek legalább részben — mert nem csak a szándékon múlt — csökkenteni a születési hátrányokat, amire az elárvult vagy elhagyott lapp gyermekek menedékháza adott példát. Ezt országos adakozásból építették meg, védnőke a királyné volt, elemi oktatást nyújtott, s a megtelepedés elősegítését, a műveltség emelését tűzték ki célként fenntartói. Az idekerültek szűkebb környezetét a konyha, hálószoza, iskola adta. A két magyar helyi vezetők vitték látogatóba, s Herman Ottónak azonnal feltűnt az eltérő társadalmi helyzetet feledtetni kívánó demokratikus kapcsolattartás: „semmi nyoma annak a kontinentális páváskodásnak, méregetésnek”. Antropológus szemmel nézve a kicsiket megállapította, hogy jó formájúak, de igen aprók. Felfigyelt a nemzeti keveredésre a lapp (finnugor) és skandináv jegyeket egyaránt mutató arcokon. A társadalmi helyzet ősbibb formájára utalt, hogy a lappok nem használtak családnevet, csak saját keresztnévet, amit megtoldottak az apa keresztnévvel. Ugyancsak a természet kényszereitől erősen determinált egyéni életből következett, hogy a lapp asszonyok egy része elpusztította a felesleges magzatot, biztosítva evvel a túléléshez szükséges állandó egyedszámot. A változás lehetőségét a fenntartók többek között a nevelésben szerepet kapott, bensőséges protestáns bibliázástól remélték.

Herman Ottó könyvének összegző fejezeteiben, miközben áttekinthette a korábbi, lappokról szóló leírásokat, részletesen beszámolt saját tapasztalatairól, s kiállt amellett, hogy észak lakóit, akik oly nehéz harcot folytatnak a természettel, megilleti a tőlük délebbre lakó népek elismerése, a mifelénk gyakran tapasztalható lenézés helyett. Barcsai Ábrahámot idézve — „Sajnovics jármától óvjuk nemzetünket, / Ki Lapponiából hurcolja nyelvünket” — így kommentálta e felfogást: „Az a »nemzeti büszkeség«, mely ezt a Barcsai tollára adta, jellemző volt a rendiség korszakára; de nem állhat meg sehogysem 1848 után; tudományos alapja sohasem volt, ma sincs; a legendákban kifejezve elfogultság, mely útját akarná állani a kutatás szabadságának.” Látható, hogy felfogásában összekapcsolódott a haza és a haladás fogalma, a társadalmi és a tudományos demokrácia egymást erősítő érvényesülése. A vendéglátó norvégok mellett a nyelvrok lappoknak szóló megbecsülés sugárzik abból a figyelemből, amivel szemlélte és megörökítette lakóhelyüket, s életmódjuk néhány elemét: a lapp bölcsőt, járásukat és testalkatukat, ruháikat és állataikat, különös tekintettel a taráncszarvasra és kutyáikra, állat és ember együttélésére, a vándorló életmódot, kézműves eszközeiket (kés, evőeszköz, tűtartó, fejsze) és díszítőmintáit

kat, igen részletesen a halászat eszközeit, a pányvát, a hócipőt és a nyelvet mint fennmaradásuk fontos feltételét. Érdekelte szellemi kultúrájuk, a vallás és a művelődés, s felismerte a vándor és a halászó életmód különbségét is.

*

A sarkkörü vándor számára azért a nyelvrokokkal és a szimpátiáját felkeltő norvégokkal való találkozásnál is erősebb benyomást jelentett az élővilág, valamint a természeti környezet. A mérsékelt égöv lakójának feledhetetlen élményt nyújtott a hosszú éjszaka és a hosszú nappal időérzéklet alaposan próbára tevő jelensége. Megállapította, hogy állat és növény egyaránt alkalmazkodott ehhez, s a délebbre is élő fajok egyedei itt sokkal inkább hidegtűrőek, mint máshol. Észrevette a természet és az emberi lélek összefüggéseit, amely az egymásrautaltságot erősíti, s a gyengéd és megférő viselkedést részesíti előnyben, amely miatt az átlagnorvég „munkás és elmélyedő”.

Herman Ottó folyamatosan rögzítette a szeme elé kerülő újabb és újabb állatfajokat, s leíró ismertetésük mellett, ha módja volt rá, mindig megörökítette viselkedésüket, életmódjukat is. Ezek az esettanulmányai néha csak egy-két bekezdésre terjednek, de mindig találóak és igen szemléletesek. Állást foglalt például a lemmingek időleges hiányát, majd hirtelen, nagyszámú feltűnését érintő kérdésben, vándorlásukat értelmezve, helyi egyedszám-növekedéssel magyarázva azt. Nem von le semmit ebből az irányultságból, hogy az állatok tanulmányozása, a megszereshető tudományos ismereten túl, bizonyos lelki igény és kompenzálás is volt — Herman Ottó ugyanis egész életében nagyothalló volt, s ez eleve nehézzé tette a személyes kapcsolattartást másokkal —, amit a legnagyobb madársziget meglátogatása után így öntött szavakba: „Mint természetvizsgálónak sohasem volt a maihoz fogható napom. Elgyönyörködtem én sokszor egész lélekkel az anyatermészet fonséges jelenségein, sokszor menekültem keblére embertársaim elöl is; mindig vágytam, hogy az embert eszményemmel, a természetnek reá való hatásának révén összhangban találjam, s gyönyörködhessen teljes szívből mind a kettőben; hogy kivesszen belőlem — meddig? — egy rettenetes kétség és gyanú, amelyet embertársaim nagy tömegével szemben egészen elfojtani nem bírok, s melyet mind kevesebb kivétel gyöngít meg.”

Am a mai olvasót, miközben megéri a tudományos érdeklődés, valamint a menekülés—megnyugvástalálás kettőssége, s ez valami idilli

gondolatba ringatná, hamar kirántja e hangulatból egy érdes mozzanat. Herman Ottó ugyanis minden természetszeretete mellett szenvedélyes vadász is volt. Persze nem a válogatás nélkül tüzelő „sportemberek” fajtájából, akiket maga is elítélt, ámde e tevékenységet érintő mérlegelése és beszámolóí céltudatosságuknál fogva elég riasztóak így is. A tudományos célú madarászat ugyanis ekkor még magában foglalta kitömhető példányok megszerzését is, amit nyilvánvalóan csak a kiszemelték lelövésével lehetett elérni. Félretéve az álszent sopánkodást, elfogadva, hogy a megismerés nem lehetséges némi áldozatok nélkül, s feltételezve, hogy a puskás emberek számát képes valami náluk erősebb körülmény azonos szinten tartani, mégis meg kell ütödni azon, hogy még a fészeképítő vagy a fiókákat nevelő példányoknak sem lehetett kegyelmezni: „A kellemetlen érzés hamar elmúlt, különösen amikor

Madarász Gyula, Herman Ottó, Szikla Gábor, előttük Chernel István

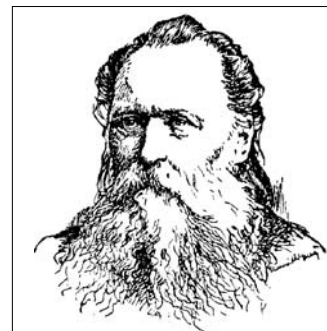
egy kedves hősármány — *Plectrophanes nivalis* — körül-köre tipegve kezdett maga után csalogatni; a szája ugyancsak meg volt szedve szűnyogokkal, jeléül annak, hogy már fiakat táplál. Le kellett lőni a szegény párát, pedig nem is volt köszönet benne, mert tollazata teljes vedlésben állott.” Másutt, a fiókáit megtévesztő repüléssel rejteni kívánó példány esetében az azokat mégis megtaláló vadásznak „Szét kellett dűlni ezt a madárboldogságot, mert a tudomány így parancsolta”. Mintha valami súlyos, közös determináció terhét hordozta volna vad és vadász, a kiszemelt példány sehogy sem menekülhetett; nyolcan lőttek egymás után ugyanarra a fajdkakasra, de az mindig felkelt, míg az utolsó lövés után „a pompás kakas ott vergődik a földön”. Kellemetlen tapasztalata a kései olvasónak, hogy a nagy érdeklődőben nincs sajnálat az elejtett állat iránt.

Igaz, a kor felfogása a még nem észlelt egyedszám-csökkenés következtében eltért a maitól. Maga Herman Ottó is megkülönböztetett hasznos és káros madarakat; az utóbbiakat habozás nélkül el lehetett pusztítani, ami ma már sérti a megváltozott közgondolkodást. Ennek többek között az is oka, hogy az eredetileg férfiasnak tartott sportot egyfelől a legkülönfélébb elkötelezettségű politikusok, másfelől a ki-

mondottan irtóháborút folytató modern kori vadászok teljesen diszkreditálták. Ma már nem kevés azok száma, akik felteszik a kérdést: miért is férfias az ölés? Hiszen ahogy egy embert, úgy egy állatot lelőni is közönséges gyilkosság, még ha erről a jog semmit sem tud, még ha a kutató szellem adja is le a lövést, vagy mindez az emberi faj fenntartása érdekében történik. Természetesen az embernek joga van például terményeit megvédenie, a ragadozókat saját lakóhelyétől távol tartania, de lehetőleg inkább riasztással, s csak végső kényszerhelyzetben öléssel, mert nem feledhető: bármely közönséges giliszta élete érhet annyit, mint akármelyik rendes emberé.

*

Azért az állatokkal szemben tanúsított tudatlan vagy felelőtlen viselkedést — talán mondani sem kell — Herman Ottó elutasította. A tenger mellett lakó nemzetek számára a nagy víz mindig elsődleges élelemforrás volt, de az 1880-as évek végén már látszottak a gátlástalan bálnavadászat következményei. Ezt is tényszerűen állapította meg, miközben a norvég halászati szokásokat tanulmányozta, analógiákat keresve az egyik magyar ősfoglalkozáshoz. S magyar nyelven az elsők között adott hírt személyes benyomásai alapján a tengeri halászat embert próbáló nehézségeiről, a tonhalfogás módjairól, az állatok feldolgozásáról, a halkereskedelemről.

Herman Ottó portrérajza
A Napkelet Lexikonában

Miután kitűzött célját, a vardői madárhegyet elérte, tiszteletét kívánta még tenni két magyar, Hell Miksa és Sajnovics János emléke előtt, mind csillagászati, mind nyelvészeti eredményeik elismeréseként. Kegyelet és vágy sarkallta új adatok után, hogy igazságot szolgáltatson elődeinek. Eközben ő is szembesült a még élő, idős szemtanúk emlékeztetéseinek felhasználhatatlanságával. Mivel kíváncsi volt Hell kezeírására, meg akarta azt nézni az egyházi matrikulában. Törekvése kezdetben kudarcot vallott, ekkor „zsebre tettem egy követ, hogy haza vigyem”. Aztán mégis előkerültek az anyakönyvek, csakhogy a helyi pap szerint az 1769-es feljegyzés az 1821. évi kötetbe került. Mégsem ebben, hanem az 1805. évben találták meg, vé-

letlenül. A következő nehézséget az okozta, hogy a norvég bevezetést és Hell Miksa sok hibát tartalmazó bejegyzését ugyanaz a kéz írta, de ezen a helybeliek közül addig senki sem ütődött meg. A jelenségre Herman Ottó a következő filológusi magyarázatot adta: az eredeti, 1769-es anyakönyv fellelhetetlenül elkallódott ugyan, Hell Miksa sora-it azonban az egymást követő lelkészek minden újonnan kezdett anyakönyv elejére átnásolták, innen a szövegbeli hibák, s a több anyakönyvben megtalálható írás.

*

Herman Ottó, aki öntudatosan „magyar természetbarátnak” vallotta magát, míg néprajzi emlékeket gyűjtött az utókornak, tisztában volt a múlt idő mindent megváltoztató hatásával, hiszen mi másért említette volna Sajnovics útleírását olvasva a régi és az új, a vitorlás és a gőzhajó különbségét. De nem kétséges, szíve hová húzta. Kitűzött célját elérve, útipoggyászát becsomagolva, a visszaútra elkészülve búcsúvacsorát főzött vendéglátóinak: gulyást paprikával és hagymával, hazai szokás szerint. A lassan terjedő illatra a közeli telepről egyszercsak megjelentek a lapp kutyák, majd a kisgyermek, végül az egész telep ott állt előtte. Így látjuk a nagy polihisztort ma is: a hagyomány örököseként, a távollira kíváncsian, emberre, állatra egyaránt nyitottan.

Buda Attila